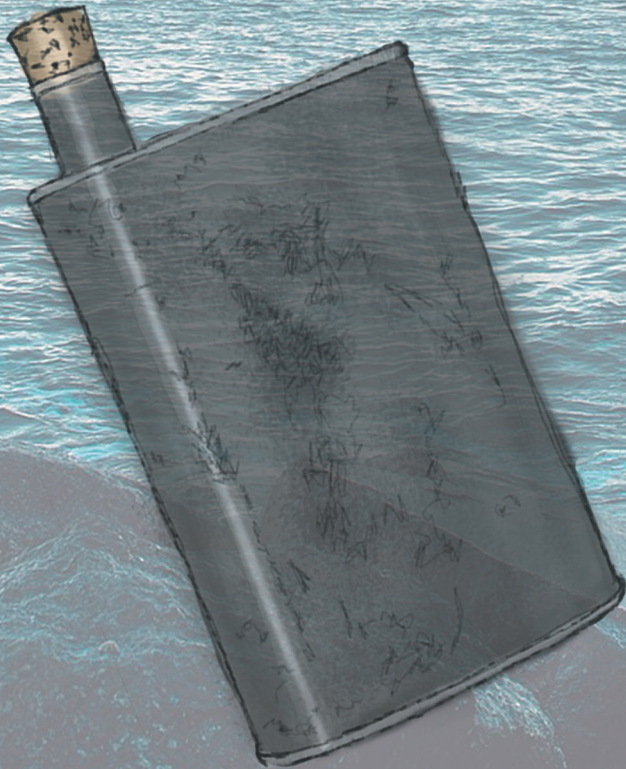

Eija Jansson

VARPUNEN TASKUSSA

VARPUNEN TASKUSSA

EIJA JANSSON

VARPUNEN TASKUSSA

©Eija Jansson 2016

ISBN:978-952-3307-25-4

Kustantaja: Bod - Books on Demand, Helsinki, Suomi

Paino: Bod - Books on Demand, Norderstedt, Saksa

Alkusanat

Olen usein miettinyt, millainen kotikaupunkini Kemi on ollut 1900-luvun alkupuolella. Väkimäärä kaupungissa on ollut 1920-luvun alkuvuosina n. 2100 asukasta ja kasvanut tasaisesti.

Kun luin, että Kemi oli eräs pirtun salakuljetuksen porteista koko Lappiin, päätin sijoittaa tarinani Kemin rannoille. Ensi alkuun tarkoitukseni ei ollut kirjoittaa rikostarinaa, mutta koska kyse on pirtutrokareista, siitä tuli vääjäämättä sellainen, ei kuitenkaan salapoliisitarina, vaikka kirjassa puhuvat niin poliisit kuin rois-totkin. Pääosaan ilmestyi kuin vahingossa nuori mies, astui vain sisään ja jäi kulkemaan muiden ryökäleiden keralla oppimatta koskaan toisten antamaa läksyä.

Aivan 1920-luvun alussa Kemin poliisilla ei vielä ollut autoa (ensimmäisen auton poliisi sai vuonna 1925), ja jossain vaiheessa ennen auton saamista vain yksi polkupyörä käytössään. Tulli valvoi vesiä, mutta tullin veneet olivat huonokuntoisia ja usein telakalla korjattavana. Tämä edesauttoi rikollisten toimintaa, koska useilla oli hienot ja voimakkaat veneet.

Ossi Hedman on tehnyt aikoinaan valtaisan työn kootessaan Kemin historian kahteen lähes tuhatsivuiseen kirjaan. Hän kertoo aikakauden poliisivoimien kehityksestä ja myös kieltolaista lyhyesti teoksen kakkososassa.

*Kieltolakivuosina (1919–1931) levottomuus ja hurjastelu Kemin kaupungissa ja sen esikaupunkialueilla yltyi aika-ajoin sellaiseksi, ettei heikko virkavalta juuri tilannetta hallinnut. Joskus kaupungissa käytiin jopa tulitaisteluja poliisin ja pirtumiesten kesken. Pohjolan Sanomat, **Uno Hannula** keulamiehenään, kävi omaa armotonta taisteluaan trokareita vastaan, mutta siitä huolimatta näyttää salakauppa kukoistaneen. Kemin edustalle viina saapui suurissa ja pienissäkin aluksissa, jopa ”vedenalaisissa” kuten lehti uutisissa kerrotaan. Yleensä on totuus näissä asioissa ollut tarua uskomattomampi.*

*Kieltolain aikaan Kivikon asuinalue oli oikeitten puukkojunkkareitten mellastuspaikka, missä melkein joka viikko puukotettiin joku mies kuoliaaksi, kertoo **Evert Korteniemi**, joka toimi nk. hengenhaistajana poliisiviranomaisten apuna.*

***J.A. Kesälahti** taas muistaa, että Koivuharju oli oikeaa sutkien leipämaata. Viinan käyttäjiä oli paljon, naiset eivät käyttäneet, paitsi ne, joita kutsuttiin pedoiksi.*

Kemin kaupungin historia 2 osa, Ossi Hedman, 1976

1.

Iltapäivä venytti varjoja. Aurinko paistoi sateisen yön jälkeen kirkkaalta taivaalta. Lännessä, meren yllä näkyi valkoisia kumpupilviä ja lokit kaartelivat kirkuen kauempana. Jossain oli tarjolla kalasaalis.

Kumaraselkäinen mies luuti Hotelli Kalevan edustan jalkakäytävää, jolle oli roiskunut kuoppaiselta tieltä rapaa. Monet kaupungin liikehuoneistot ja osa vauraimmista taloista olivat saaneet sementtiset jalkakäytävät edustalleen, mutta kaikkialle ne eivät vielä yltäneet. Mies pyyhkäisi hiestynyttä otsaansa ja työnsi räjäistä lakkiaan takaraivolle. Sitten käsi käväisi ristiselässä, sairauden aikaansaamaa kyttyrää jomotti. Hetken kulluttua mies jatkoi tasaista tahtia hiekan paetessa luudan edestä takaisin ajotielle. Hän kiersi kulmaukseen ja alkoi siivota Kirkkokadun puoleista käytävää, mutta jäi katselemaan lähestyvää hevosajoneuvoa. Lakaisija tunnisti liinaharjan Matti Kunnarin Piituksi. Itse Kunnari istui ajopukilla ja pysäytti hevosen hotel-

lin eteen.

Vaunuista laskeutui kaksi naista ja mies. Toisen naisen kasvoja varjosti tummansininen hattu, jonka etureunaa koristi ohut harso, joka korvallisella pyöristyi ruusuksi. Kadunlakaisija ei nähnyt naisen kasvoista kuin kirkkaasti punatun suun. Herrasmies oli ottanut käsiinsä kaksi isoa ruskeaa matkalaukkua, jättäen kolmannen porraspieleen odottamaan ja ohjaili naisia kohti hotellin ovea. Kunnari komensi hevosen liikkeelle, mutta antoi sen seisahtua hetkeksi kadunlakaisijan viereen.

– Terve mieheen, Kunnari sanoi ja pisti paperossin huuliensa väliin. Hän ei tarjonnut lakaisijalle, koska tiesi, ettei mies paperossista välittänyt. Piitu pärskähti. – Älä sie tyttö välitä. Haetaan Ellilän matami kohta Peurasaaresta ja sitten saatkin rouskutella heiniä loppupäivän.

– Eikö ole kyytejä? lakaisija kysyi nojaten luutaansa. Selkää särki vietävästi. Kunpa hänkin voisi lopettaa työt. Mutta se ei ollut mahdollista, koska ruokaa tarvittiin pöytään joka päivä. Sekin purtava oli usein niukkaa ja kovin yksipuolista. Köyhäinapuako pitäisi hakea? Ylpeys ei antanut periksi sellaiseen.

– Käväisepä Kusti Mantan tykönä, niin se voitelee ja hieroo harteitasi, Matti Kunnari sanoi, kun huomasi lakaisijan känsäisten kourien koettavan puristella köyryä selkäänsä.

– En minä, kun ei oo Mantalle mittään antaa, Kusti Nisula, tuo ahkera lakaisija, sanoi.

– Eihän Manta mittään halua eikä oota, Matti Kunnari puhalsi

savut suustaan. – Käyt vain ja kuuntelet sen porinoita. Puheka-veria se tuntuu tarttevan.

– Jaa, no..., Nisula mutisi. – Mutta keitäs ne hienot vieraat olivat, jotka toit hotelliin?

– Se oli se meedio, se jonka ilmoituksia on ollut sanomaleh-
dessä pariinkin kertaan.

– Jaa, semmoinen ennustajaeukko, mitäs semmoista täällä tarvitaan, osataanhan nuo tulevat ennustaa ihan ittekin, Kusti Nisula rypisti otsaansa ja sylkäisi hiekkaan. – Ei oo kovin kum-
moisia näkemyksiä tulevalle tievossa.

– Kai sitä osataan, tuumi Kunnari. – Mutta sen sanotaan nä-
kevän menneitä ja puhuvan kuolleitten kanssa.

– Katin kontit, Nisula puuskahti. – Taas on naisväelle hömp-
pää tarjolla.

– Ei sitä tiää, ei sitä tiää, Kunnari tuumi virnistäen ja poltti pa-
perossinsa loppuun. – Mutta eihän sinne vastaanotolle vai mikä
istunto se lienee edes pääse kuin Nyholmin kautta. Ja se mak-
saa vaikka kuinka. En minä vaan rahojani sellaseen tuhlaisi. No,
eipä tuota ole tuhlattavaksi, mutta jos olisi...

– Niinpä, hovit ne on rahvailla ja rikkailla. Jos kerran rahaa
riittää maksella mokomalle meediolle, niin mikäs siinä. Huvinsa
kullakin.

– Olivat kuulemma olleet Oulussa viikon verran ja ihmisiä
oli riittänyt, Kunnari vastasi maiskauttaen Piitulle lähtömerkin.

Nisula jäi katsomaan, kun Kunnari kääntyi Nahkurinkadulle

ja katosi näkyvistä. Kusti Nisula tarttui tiukemmin luutaan ja huiski jalkakäytävän puhtaaksi. Kohta hän nostaisi palkkansa tältä viikolta ja ostaisi palan nisua reumaattiselle vaimolleen. Se olisi heidän yhteinen hemmotteluhetki. Kuppi kahvia ja pala tuoretta nisua. Hetken haikeus läikähti mielessä, mutta hän painoi sen piiloon. Hänen oli tyytyminen vähään, mutta niin oli monen muunkin. Hänellä oli sentään vielä tämä lakaisutyö eikä tarvinnut köyhäinhoitoon turvautua. Kusti oli ylpeä mies eikä hänestä ollut kerjäämään. Ei sitten ikinä. Tosin hän aavisteli, että selän kipeytyessä yhä enemmän, hän ei ehkä pystyisi edes kadun lakaisuun, mutta sitä ei passannut surra juuri nyt. Hän käänsi kurttuiset ja kärsineet kasvonsa kohti syksyistä aurinkoa, jonkakehrä jäi joka päivä hivenen alemmas. Kohta se pilkistelisi Huhhan metsän takaa, värittäisi koivujen kellastuvat lehdet syksyn ruskaan ja maalaisi aalloille kevyen punerruksen. Sitten se syttyisi räiskyvään iltaruskoon tai hehkuisi ruusunpunaa lännessä, kunnes sammuisi kaamokseen. Vaikka selkä oli köyry ja sormia pakotti, läikkyi Kustin rinnassa romanttinen sydän hänen ajattellessaan luonnon värileikkiä. Hän lopetteli työnsä, käännähti vikkelaesti kulman ympäri ja törmäsi yllättäen herrasmieheen.

– Anteeksi, hyvä herra, Kusti sopotti hieman hätääntyneenä. Eihän sitä sopinut hienojen herrojen varpaille tallata.

– No, eihän tässä mitenkään käynyt, tummanharmaaseen pukuun pukeutunut mies naurahti ystävällisesti. – Jokos päivän työt on tehty?

– On ne, ei sitä paljon ole mulla, terveemmällä on, Kusti vastasi kummissaan, että mies puhui hänelle.

– Niinhän se tahtoo olla, mies tuumi ja sormeili tyylikkään hattunsa lieriä. – Tulimme juuri kaupunkiin ja minun pitää hie-
man verrytellä jalkoja, kun on tullut istuttua kauan junassa. Kä-
visin mielelläni rannassa katselemassa merta, mutta olen epä-
varma, mihin suuntaan tästä pitäisi lähteä, että parhaiten sinne
pääsisin.

Nyt Kusti huomasi, että mies oli sama, joka oli tullut naisten
kanssa hotelliin.

– Eihän sitä pitkästi ole. Tullimakasiineille ja kaupunginsa-
tamaan pääsee, kun mennee tätä katua tuohon suuntaan. Kusti
huitaisi kädellään kohti pohjoista. – Sitten tullee nahkatehas ja
siitäpä kääntyy vasemmalle, niin jo kohta sieltä meri pilikahtaa.

Mies kiitteli ja nosti hattuaan lähtien reippain askelin neu-
vottuun suuntaan. Kusti katsoi perään. Omituinen mies. Taita-
vat olla ihmiset ystävällisempiä toisaalla, kun jaksavat jutustella
tämmöisen luutaukon kanssa. Tuosta lyhyestä hetkestä jäi Kus-
tille kumminkin hyvä mieli.

2.

— Esteri, montako ihmistä sinne istuntoon tänään tulee? nuori, hymyilevä nainen kysyi järjestellessään peilin edessä hiuksiaan. Hän unohti jälleen kerran, että serkkua piti sanoa Estelleksi, jotta ei vahingossakaan kutsuisi häntä oikealla nimellä muiden ihmisten kuullen. Tottahan hän ymmärsi sen, mutta nyt ei huoneessa ollut muita kuin he ja tuntui teennäiseltä kutsua Esteriä muuksi kuin Esteriksi. Serkun taiteilijanimi oli Estelle de Esperanza ja Estelleksi häntä piti mukamas kutsua niiden kuullen, jotka eivät Esteri-nimeä tunteneet. Oli hienompaa olla olevinaan ulkomaalainen. Serkku näyttikin ulkomaalaiselta tummine hiuksineen, surumielisine silmineen ja kapeine kasvoineen. Ihmiset uskoivat enemmän ulkomaalaiseen meedioon kuin suomalaiseseen tavalliseen pikkutilallisen tyttäreeseen, jonka nimi oli Esteri. Ullaa hymyilytti välillä. Sirkushuvia kansalle, joka maksoi siitä hyvin. Hän itse ei uskonut siihen, että kuolleiden kanssa pystyi puhumaan, ne jutut Esteri sai taitavuudellaan irti osallistujista,

mutta serkun ja Henrikin mukana oli silti hauska matkustaa.

– Henrik kertoi, että kaksitoista. Se on hyvä luku, ei liikaa eikä liian vähän, Esteri vastasi ja paneutui pitkälle vuoteelle. Häntä väsytti. Hän tahtoi lopettaa tai ainakin vähentää istuntoja. Ne olivat alkaneet käydä rasittaviksi. Hänestä tuntui, että hänen herkkyytensä oli katoamassa ja hänen piti ponnistella saadakseen irti jostain jotain, jolla viedä jokainen ilta loppuun. Hän ei ollut huijari, ei missään tapauksessa, hän pohti hiukan närkästyneenä muistellen erään suuttuneen asiakkaan kommenttia povarieukosta. Hän oli hyvä lukemaan ilmeitä ja eleitä, ja nuo taidot auttoivat aina istunnoissa. Hän oli oppinut tarkastelemaan ihmisiä salaa ja istumaan silmät puoliavoinna tavalla joka näytti katsojista, että hän tuijotti jonnekin sellaiseen paikkaan, jonne ei muilla ollut pääsyä. Mutta sitä selittämätöntä syvyyttä, jonne hän aika usein vaipui ja jossa elivät hänelle oudot ihmiset, sitä hän ei osannut selittää itselleen eikä muille. Hän vain putosi kuin tyhjyyteen, josta kuului ääniä, jossa vilahteli hämäriä kasvoja ja ojentuvia käsiä. Jotain oli jossain tietoisuuden tuolla puolen ja hänen työnsä oli tuoda tuolta syvyydestä sureville lohdutusviestejä, tai katsoa ihmisen kädestä hänen elämänsä eteenpäin, puhua toivoa toivottamalle, antaa uskoa epäilijälle. Mutta tuo kaikki oli alkanut tuntua työläältä ja vaivalloiselta, jopa hiukan vastenmieliseltä. Esteri oli sanonut Henrikille monta kertaa, että halusi levätä. Transsiin vaipuminen veisi häneltä kohta viimeisetkin voimat. Häntä pelotti, ettei hän ehkä joskus palaisikaan

noilta matkoiltaan. Henrik oli luvannut, että Rovaniemen jälkeen he pitäisivät pitkän paussin. Matkustaisivat vaikka jonnekin kylpylään. Niinpä Esteri valmistautui nyt iltaa varten lepäämällä ja rentoutumalla jaksakseen kohdata istuntoon tulevat ihmiset.

Esteri muisteli mummoaan, joka oli ollut saamelainen, tumma pikisilmä. Hän tiesi asioita, tai ainakin hän muisti niin kerrotun. Mitä asioita, sitä ei Esteri tiennyt. Hän kun oli ollut pikku tyttö mummon kuollessa. Miksei siis Esterikin voinut tietää tulevaa? Mutta kotona hänen käskettiin tukkia suunsa ja antaa tuonpuoleisten olla, kun hän kertoili tietämyksistään. Ei ollut kenellekään hyväksi tietää tulevaa, saati kolkutella manalan ovia viestejä kyselemässä. Siitä ei hyvää seuraisi, äiti motkotti. Esteri siis sulki suunsa ja lähti lopulta piikomaan Turkuun asti. Siellä joskus sanoi jotain, johon talon vanha rouva kiinnitti huomiota. – Mitäs se Esteri näkee sellaista mitä me muut emme näe? Näetkö mennyttä vaiko tulevaa?

Rouva oli erittäin kiinnostunut yliluonnollisista asioista ja alkoi valmentaa Esteriä, keksipä tälle hienon nimenkin, jota Esteri alkoi käyttää tavatessaan rouvan haalimia asiakkaita. Esterin maine levisi hitaasti mutta varmasti ympäri kaupunkia. Hän ei ollut enää pohjoisesta tullut piika vaan etelämaalainen Estelle de Esperanza, joka katsoi ihmisen tulevaan elämään, luki käden viivoja kahvikutsuilla ja toi lohduttavia viestejä manalle meneiltä läheisiltä meediotilaisuuksissa. Sitten Esteri tapasi eräillä kutsuilla Henrik Forsiuksen, eikä mennyt kauan, kun he avioitui-

vat. Jonkin ajan kuluttua he ryhtyivät kiertämään ympäri maata meediotilaisuuksissa. Henrik oli hyvä mies, piti huolen Esteristä, mutta yhden paheen Esteri oli huomannut, ja se häiritsi häntä. Rahanahneus sokaisi Henrikiä ja hän koetti varoitella miestänsä, ettei siitä hyvää seuraa. Henrik vain nauroi iloisesti. Nyt Esteri oli kuitenkin lopen väsynyt kiertämiseen, ja vaikka serkkutyttö olikin nykyisin seurana ja apuna, ei se paljon lohduttanut. Esterillä oli pahoja tuntemuksia, ja nuo aavistukset olivat pelottavia. Ja tuntui kuin ne olisivat täällä, tässä kaupungissa entistä lähempänä. Lähes kosketuksen ulottuvilla. Hän halusi nopeasti pois kaupungista. Häntä hirvitti tunne, joka leijui hänen ympärillään. Eikä se tunne lähtenyt, vaikka aurinko paistoi kirkkaasti, Henrik hymyili ystävällisesti ja Ulla hoivasi häntä kuin pientä lasta. Esteri alistui, koska ei muuta jaksanut.

Esteri ajatteli tulevaa iltaa ja mietti silmät suljettuina ihmisiä, jotka osallistuisivat istuntoon. Hän ei tuntenut kaupunkia, mutta pian se tulisi tutuksi, sillä heidän oli tarkoitus viipyä Kemissä kolme päivää. Esteri huokaisi. Hänestä tuntui kuin he eivät ehtisi koskaan olla kotona vaan olivat aina menossa jonnekin. Hän piti istuntoja ja Henrik hoiteli liikeasioitaan. Joskus Esteri ihmetteli, miten laajalle Henrikin liikeasiat ulottuivatkaan, mutta siihen mies oli vastannut hymyillen, että ei Esterin pitänyt huolehtia hänen asioistaan, pientä sievää päätä ei Esteri saisi rasittaa arkisilla miesten liikeasioilla. Henrik oli toivonut, että Esteri jaksaisi vielä jonkin aikaa, ja Esteri suostui. Hän tekisi mitä vain mie-

hensä puolesta. Hän oli velkaa Henrikille sen. Ikuisesti velkaa, jota ei koskaan voisi maksaa pois. Rakas Henrik, Esteri ajatteli, oli antanut hänelle uskon itseensä, pelastanut ihmisten ivalta Esterin uran alkuaikoina, rakastanut kokonaiseksi, vienyt vihille ja luvannut turvallisen elämän. Nyt Esteri kuitenkin tunsu painostavan väsymyksen valtaavan ruumiinsa. Hänen pitäisi saada levätä. Kun kaikki istunnot Kemissä olisi hoidettu, hän pyytäisi Henrikiä palaamaan kotiin. Hän ei jaksaisi Rovaniemelle asti.

Henrik Forsius oli saapunut kaupunginsatamaan. Hän vilkuili ympärilleen, käveli sitten aivan laiturin reunalle ja katseli lahden aaltoilevaa pintaa. Pieni purjelaiva keinui aalloilla valkein, pullottavin purjein. Se oli tulossa satamaan. Tullimakasiini seisoi jämeränä tarkkailemassa saapujia. Ikkunat välähtelivät auringonsäteen osuessa lasiin. Näytti kuin ne olisivat iskeneet katsojalle ilkikurisesti silmää. Forsius naurahti. Tullilla oli vähän väkeä eivätkä tullimiehet ehtineet joka paikkaan normaalin työnsä lisäksi. Aivan sama, millä tavalla sen ikkunat kiiluisivat.

Vihellellenn hän työnsi kädet takkinsa taskuun ja lähti askeltamaan hitaasti vasemmalle. Hän ohitti hirsiset pakkahuoneet ja nousi niiden sivustalta puistoon, josta löysi pienten hopeapajujen varjosta penkin, jolle istahti. Puiston monet käytävät oli reunustettu koivuilla, jotka olivat vielä nuoria, naisen käsivarren paksuisia. Kuusten alaoksat oli siivottu ja kukkaistutuksia-kin näkyi. Forsius tuumi, että muutaman vuoden kuluttua puisto

Eletään kieltolain alkuaikoja Perämeren pohjukan pikkukaupungissa Kemissä, jossa viina virtasi ja puukko heilui. Pirtua haetaan lähelle ankkuroivista laivoista, josta osa rahdataan eteenpäin pohjoista kohti. Nuori Otto Ilmari haaveilee leveämmästä leivästä ja odottaa, että pääsisi oikein tositoimiin pirtuhommissa. Kun pyyntö yllättäen tulee, on Otto Ilmari innoissaan ja haaveissa siintää - no, aluksi polkupyörä, mikä huvittaa pirtuisäntä Tuovista.

Samaan aikaan kaupunkiin saapuu Henrik Forsius, joka halajaa kokonaista valtakuntaa ja nimitystä pirtukuninkaaksi. Vaimon meediokykyjen ansioista hänen on helppo kiertää paikasta toiseen herättämättä epäilyjä, mutta usein puskaradio on kuitenkin nopeampi, ja uutta toimijaa seurataan Kemissäkin tarkkaan. Herraskainen, koko lailla kokematon Forsius kävelee ansaan, joka on koitua hänen kohtalokseen.

Kun eräänä aamuna leviää tieto koronkiskuri ja pirtuisäntä Tuovisen taposta, pyrkivät monet täyttämään hänen paikkansa. Mutta kauan ei saa sijainkaan nauttia ylennyksestä. Muutama mukana ollut perheellinen mies rupeaakin miettimään, onko mitään järkeä tapattaa itsensä pirtun takia. Toisilleen kateelliset trokarit kun haluavat kahmia sekä viinan että rahat itselleen.

Kemissä oli 1920-luvun alussa kymmenen poliisia, joilla ei ollut autoa eikä edes polkupyörää. Rovaniemeltä määrättiin välillä lääninetsivä avuksi rikoksia ratkomaan. Valtaoja käykin innolla kiinni Tuovisen surman selvittelyyn ja törmää tuon tuosta Otto Ilmariin alkaen ihmetellä nuoren miehen kytköksiä moneen kaupungissa tapahtuneeseen väkivaltaiseen juttuun.

(Osa kertomukseen sijoitetuista pienistä tarinoista on totta ja tapahtunut Kemissä kieltolain aikaan.)

